

A Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja, szerk. Szerdahelyi Sándor (reprint kiadás), Boka László és Szénási Zoltán kísérőtanulmányaival

Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Argumentum Kiadó, 2016, 531 l.

Az olvasás egyedülálló jelenlétéhez nagymértékben hozzájárul a lapozgatás lehetősége, a papiros szaga, illetve a nyomtatott betű és a szedési technika megszabta olvasási tempó. Nem beszélve a teljes kontextus megismerhetőségéből fakadó örömről, már ami az adott kiadvány olyan járulékos kellékeit illeti, mint a *Széttekintés* és a *Hirdetések*. Nem véletlenül említem az *Almanach* közel egynegyedét kitevő fontos mellékleteket, hiszen sajnálatosan éppen ezek a paratextusok hiányoznak a jelen évkönyv által bőszem emlegetett Nyugat interneten megtalálható (egyébként jól olvasható, kutatási célokhoz megfelelő) archívumából. Az OSZK és az Argumentum Kiadó jóvoltából eredeti formájában kiadott, a tervezett reprintsorozat első darabjául szolgáló évkönyv a törzstartalom irodalomtörténeti tanulságai mellett fontos kultúrtörténeti aspektussal is bír: nemcsak a „holnapos-nyugatos” modernséggel kapcsolatos korabeli diskurzusokba hallgathatunk bele, de az olvasó felmérheti az 1908–1909-ben jellemző tárgy- és intézménykultuszt, betekinthez az akkori emberek számára adott szórakozási lehetőségek katalógusába, sőt konstatálhatja a reklámpar és a plakátművészet egy századdal ezelőtti technikai állapotát is. A kontextus (legalábbis ennek illúziója) visszaállításában Boka László és Szénási Zoltán tanulmányai is fontos szerepet töltenek be. Boka elsősorban a kritikátörténet felől közelít az évkönyvhöz, míg Szénási a századfordulós újságírókultusz, illetve az egyesület és évkönyve történetének bemutatásával próbálja áthidalni a 21. századi olvasó számára a közte és az *Almanach* között tátongó szakadékot, igaz – és ez volt talán a kötet legizgalmasabb tanulsága – bizonyos oppozíciók és helyzetek ijesztően ismerősek lehetnek számára. Ugyanis a mai irodalmi diskurzusok is gyakran élnek a nemzeti-nemzetietlen (leegyszerűsítő) megkülönböztetéssel.

Zuboly (Bányai Elemér) az 1909-es *Almanach*hoz írt előszavában „szellemi térképátlaként” (3) emlegeti az évkönyvet. Mai szemmel egyedülállónak tűnhet, hogy a korabeli – komoly politikai indulatokat szülő – irodalmi disputa egész véleményhorizontját lefedik a hozzászólásra felkért szerzők, beleértve a konzervatív-tradicionalista öregeket, az indulatokat elindító fiatalokat, valamint az ezek holdudvarába tartozó szellemi irányzatok korabeli jeles képviselőit. Az *Almanach* első hosszú blokkjának címe *Irodalom, művészet, emlékezés*. Az elsősorban az újságírás jelen helyzetéről szóló, ezt értékelő és néhol bíráló írások közül kiemelhető Salgó Ernő *Az újságírás sodrában*

című szövege, amely precízen érzékelteti az aktuális állapotokat, de jól láttatja ennek okait és következményeit, anélkül, hogy véleménye üres próféciákba vagy ígéretekbe torkollna. Az író és az olvasó átalakulásának miéértje mellett feltárja az írói hivatásban bekövetkezett módosulásokat, valamint ezeknek az irodalomra gyakorolt hatását is. Az ezt követő fejezet csupán önmagában elegendő témát szolgáltathatna egy nagyobb ívű kutatáshoz: *A legújabb irodalom körül* című részben 22 szerző mondja el véleményét a „holnapos-nyugatos” szemléletről. A viszonyulásokat a legtöbb esetben egyértelműen tükröző hozzászólások között vegyesen találhatók támogató és elutasító megnyilatkozások, amelyek közös pontja egyedül talán az, hogy Ady Endrén kívül senki mást nem neveznek nevén a fiatal „reakcióskok” közül. A szélsőségek irányában elfogult írárok (pl. Adyé vagy Rákosi Jenőé) mellett számos szerző döntött a kitérő válasz mellett, egyes válaszadók pedig a modern fordulat előnyeire és hátrányaira is kitértek. A szinte teljesen feledésbe merült Szini Gyula, aki talán legismertebb szövege, a Nyugat első számában megjelent *A mese „alkonya”* után egészen 1932-ben bekövetkezett haláláig rendszeresen közölt cikkeket a lapban, egyike volt azon íróknak, akik újságíróként egyszerre több lapban publikáltak, írásainak száma Kosztolányi vagy Krúdy többzetes terméséhez közelít. *Irodalom és újságírás* című írásában az új nemzedékről alkotott véleménye „helyett” a tárca és az irodalom kölcsönhatásait fejtegeti, de azt is lehet mondani, hogy Szini a mediális-intézményes megközelítést választotta. Szini a legújabb irodalmat a technikai fejlődés, a sajtó felemelkedése, az újságot író írók, illetve az újságban és könyvben megjelenő irodalom viszonylatában mutatta be ahelyett, hogy a fiatal generációt a nemzedékiség vagy a nemzetiesség problematikája felől értelmezte volna. Érdekességként említhető Bede Jób „praktikus”, a helyzetet a befogadói oldal felől megközelítő véleménye, miszerint a lényeg az, hogy minél többen olvassanak, vagy a Holnap-antológiából szántsándékkal kimaradó Oláh Gábor konszenzusos megközelítése („kelet volt a bölcsőnk, nyugat az iskolánk”, 153), vagy Szász Zoltán, aki úgy vélekedik, hogy a kialakult „háborús” helyzetért az apák nemzedéke a felelős, hiszen ők hagyták, hogy a fiatalok szóhoz jussanak. Miközben elhangzanak az új írókkal-költőkkel szembeni jól ismert közhelyek is: például az, hogy az irodalomnak a „magyar lélek tolmácsának” kell lennie (Beöthy), és az életről kell szólniuk, nem az irodalomról (Porzolt). Az *Almanach* központi témájával kapcsolatban mégis talán az elfogulatlansággal nem vádolható Ignóteszi a legfontosabb megállapítást, nevezetesen azt, hogy a nemzeti irodalom nem művészi, hanem politikai kategória.

Az Írók az irodalomról című rövid áttevetőben kilenc fontos irodalmár rövid véleménye olvasható. A válaszadók átlagéletkora 1909-ben 65 esztendő volt – ezt, illetve a generációs problematikát (apák vs. fiúk) figyelembe véve nem meglepő, hogy a „holnapos-nyugatos” irányt az itt megnyilatkozók nemzetietlennek, utánzásnak, szocialistának, tévelygőnek nevezik. Kivételként említhető (Kiss József „érthetően” barátságos megnyilatkozása mellett) Mikszáth, aki arról nyilatkozott, hogy bár félti a nemzeti irodalmat, de tisztában van a generációváltás elkerülhetetlenségével, azzal,

hogy a fiúk előbb-utóbb legyúrik apjukat. Külön érdekesség, hogy Herczeg Ferenc is ebben a csoportban szerepel (a maga 46 évével legfiatalabbként), igaz, ekkoriban ő volt az egyesületi elnök, ilyen minőségében pedig az *Almanach* legnívósabb nevei között kellett megjelennie. Ez a legkiegyensúlyozatlanabb blokk: miközben a szerkesztés során mindkét oldal véleménye körülbelül egyenlő arányban bekerülhetett az évkönyvbe, ebben az egységben az Adyékát mereven és ridegen elutasítók aránya jóval nagyobb, mint az őket bátorítóké vagy méltatóké.

Ezt a mérleget viszont rögtön visszabilentli a következő fejezet, amelyben *Az új nemzedék* cím alatt 53 költő mutatkozik be, köztük a „húzónevek”, de megannyi, mára elfeledett szerző is felbukkan. Mai szemmel, egy tömbben olvasva a verseket, eldönthetetlen, miben is állt a nemzedék megannyi indulatot kiváltó újszerűsége, modernsége. (Még annak ismeretében is, hogy az *Almanach* szerkesztési-válogatási elvei nem fedhették teljesen a Nyugat éppen kialakulóban lévő „kánonját”). Hiszen leszámítva Babits *Párizs* című nagyszerű versét (illetve egy-két érdekes szöveget, például Göndör Ferencről vagy Kemény Simontól), az lehet a mai olvasó érzése, hogy egy végtelenített lemezt hallgat, azaz úgyszólván ugyanazt a hangot hallja, ugyanazt a verset olvassa. Lehetséges, hogy az *Almanach* eseményszerűsége, azaz a bemutatkozás gesztusa elmosta a minőséget (a szerkesztő megpróbált minél több költőt bevalogatni), de az is lehet, hogy az évkönyv megjelenése óta eltelt bő egy évszázadban olyannyira a kánon berögződései vezetnek minket, hogy nem vagy csak nehezen vesszük észre a jelentőségteljes nyelvi leleményeket ebben a kissé zavaró polifóniában. Mindenesetre érdemes lenne utánanézni, hogy az itt bemutatkozási lehetőséget nyert szerzők közül kik azok, akik később (talán éppen az *Almanach* hatására) feltűntek még a Nyugatban vagy más korabeli folyóiratban, és kik azok, akikre – legalábbis mai ismereteink szerint – a felejtés várt.

Az évkönyv legutolsó része további érdekességekkel szolgál. Nemcsak azért, mert *A nemzetköziség körül* cím alatt tulajdonképpen burkoltan továbbra is a „holnapos-nyugatos” fordulattal foglalkoznak a megkérdozettek (filozófusok, egyházi személyek, szociológusok), hanem mert *A legújabb irodalom körül* című blokkal szemben itt jól látható a cezúra. Ott a szerzők neveinek ábécésorrendjében olvashatjuk a megnyilatkozásokat, itt viszont két külön tömbben olvasható a nemzetet szigorúan a nemzetköziség elé helyező, illetve a nemzetköziséget fontos eszmeként kezelő szerzők véleménye. Farkas Pál író és szociológus egyértelműen leszögezi, hogy a nemzetköziség nemzetellenesség, míg Jászi Oszkár szerint a divatnak kellene átvennie az uralmat a hagyomány felett. Feltételezhető, hogy a két tételmondatot nehezen lehetne közös nevezőre hozni.

A Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja látványosan demonstrálja azt a közhelyes tézist, hogy egy adott diskurzus megfigyelésekor, vizsgálatakor, esetleg az ebben való részvétel során tulajdonképpen sok-sok diskurzusba vagyok kénytelen behallgatni. A Nyugat első nemzedékeként definiált csoportosulás nem csak egy

új (vagy újszerű) lírai megszólalási mód vagy az indulatos-direkt hang okán került a támadások kereszttüzebe. Ahogyan a vita sem intézhető el pusztán az idősebb és a fiatalabb generáció vagy a konzervatív és a liberális oldal egymásnak feszüléseként. Hiszen – sorban haladva az évkönyv fejezetein – a fiataloknak egészen más médiumokat, megnyilatkozási fórumokat kellett használniuk, és ebből következően másféle karrierépítési lehetőségek nyíltak meg számukra. Részben politikai-ideológiai megfontolásból, de nem pusztán ettől hajtva, illetve erre explicit módon nem reflektálva, mást értettek hagyományon, hagyományfolytonosságon, és egy másfajta nemzetfogalmat használtak. Az apák nemzedékének megörökölt és bőszen applikált fogalomtára, illetve az ebből a szószerkeztetből vagy katalógusból összerakható argumentációs logika vezetett ahhoz, hogy a „pártütőket” a nemzetietlenség címkéjével lássák el. Miközben az Adyék által hangoztatott modernség horizontján az új hangra igencsak negatívan reagáló közeg releváns módon válik maradivá, konzervatívvá, tegnapivá, ezért megújítandóvá. Az *Almanach*-ban tehát egy megoldhatatlan vitába hallgathatunk bele úgy, hogy a kor tudományos-irodalmi életének szinte összes mérvadó gondolkodója megszólal, beleértve a vitában érintett feleket is.

A Nyugat (és az ehhez kapcsolódó nemzedékiség) szimbolikája „csont nélkül” hagyományozódott át a 20. századon, pedig a modernség vélhetően sokkal komplexebb eszme és irányzat, semhogy ezt egyetlen diskurzushoz, egyetlen laphoz vagy csak néhány, a kánonba szorosan beégett szerzőhöz kössük. A reprint kiadásban most közreadott évkönyv rengeteget segít abban, hogy a bájossá sematizált irodalomtörténeti közhelyeket kissé fejre állítsuk.

Wirágh András